

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยการจัดกระบวนการเรียนรู้ผู้ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง บ้านวังคัน ต.แม่ลาน้อย อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ อยู่ 3 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาสถานการณ์และผลกระทบของการบริโภคนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ในชุมชนบ้านวังคันตลอดจนสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไข 2) เพื่อศึกษาศักยภาพทุนเดิมในการพึ่งตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบันของชุมชน และ 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์และพัฒนาโจทย์วิจัยที่จะนำไปสู่การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการบริโภคนิยมและแนวทางการพึ่งตนเองในการบริโภคของคนในชุมชนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องชุมชน มีระยะเวลาในการดำเนินโครงการ เพียง 6 เดือน ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – กรกฎาคม 2549 โดยทีมวิจัยทั้งหมดเป็นทีมเด็ก-เยาวชนในพื้นที่

ทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้ออกแบบงานวิจัยโดยมีการกำหนดกรอบข้อมูล 2 ส่วน คือส่วนที่เป็นปัญหา-สาเหตุของปัญหาในการพึ่งตนเองของชุมชน และส่วนที่ว่าด้วยศักยภาพและทุนเดิม ที่จะเป็พื้นฐานที่ใช้ในการจัดการกับปัญหาโดยชุมชน เพื่อ “หาโจทย์” ตามวัตถุประสงค์ในข้อ 3 โดยใช้กระบวนการวิธีการ และเครื่องมือที่หลากหลาย ทั้งการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การทำสนทนากลุ่มย่อย การสัมภาษณ์ผู้รู้ การวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม การสำรวจด้วยตัวอย่าง เป็นต้น

ผลการดำเนินการวิจัย พบว่า ระบบการบริโภคของชุมชนบ้านวังคันเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเมื่อมีถนนและไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้าน สามารถรับสื่อทางโทรทัศน์ และคนนอกได้ จนมีพฤติกรรมการบริโภคเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยพึ่งอาหารถุงและสินค้าเงินจำเป็นจากร้านค้าในชุมชนและนอกชุมชนมากขึ้น ระบบการบริโภคและการใช้จ่ายเปลี่ยนแปลงไป มีผลต่อความสัมพันธ์ในครัวเรือนและวัฒนธรรมการหุงหาอาหารบริโภคเอง ทำให้การสื่อสารระหว่างคนในครอบครัวเปลี่ยนไป รวมถึงการสื่อสารระหว่างคนในชุมชนก็เปลี่ยนไปจากเดิม เพราะส่วนใหญ่จะดูโทรทัศน์อยู่บ้าน ทำให้การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมชุมชนลดลง

ผลกระทบที่เกิดขึ้น มีตั้งแต่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย มีรายได้จากพืชหลักเพียง 2 ชนิดคือ ถั่วเหลืองและกระเทียม ส่วนรายจ่ายนั้นเป็นรายจ่ายเพื่อการลงทุนในพืชดังกล่าว และเพื่อการใช้จ่ายกิน-ใช้ในครัวเรือน มีผลทำให้เกิดหนี้สินครัวเรือนที่ยังมองไม่เห็นทางออกในการปลดปล่อยแต่อย่างได้

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีปัญหาหนัก แต่เมื่อวิเคราะห์ศักยภาพและทุนเดิมของชุมชน ทั้งในด้าน “ระบบชุมชน” และ “ระบบทรัพยากร” พบว่า ยังพอจะเห็นทางออก เพราะชุมชนยังมีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง มีระบบอุปถัมภ์ตามวิถีชนบท มีการเอามือ (ลงแขก) มีความเชื่อต่อ บาป-บุญ ตามวิถีพุทธ และผีผ่านประเพณี วัฒนธรรมและพิธีกรรมบางอย่าง ที่ยังคงอยู่ และที่สำคัญมีกลุ่มที่เข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มถั่วเหลือง ที่ตั้งขึ้นโดยผู้ปลูกถั่วเหลืองในชุมชนเอง ไม่ใช่กลุ่มจัดตั้ง มีกลุ่มปู่หมัก ที่มีความพร้อมในการ

ทำงานผ่านการสนับสนุนจากกลไกรัฐมาตั้งแต่ปี 2544 แต่เพิ่งจะเริ่มทดลองผลิตปุ๋ยอัดเม็ดออกจำหน่าย ในปี 2551 และมีฟาร์มตัวอย่างเกษตรยั่งยืนแบบผสมผสานในพื้นที่ ที่เชื่อมกับเครือข่ายเกษตรกรรม ทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอนอีกด้วย

การดำเนินการวิจัยที่เดิมกำหนดไว้เพียง 6 เดือน แต่มีปัญหาด้านการดำเนินงานของทีมวิจัย เยาวชน และการติดตามหนุนเสริมของพี่เลี้ยงใหม่ ทั้งในพื้นที่ที่เป็นเครือข่ายชุมชนเข้มแข็ง และของศูนย์ ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน ทำให้มีการขยายเวลาหลายครั้ง แต่ก็สามารถวิเคราะห์ ข้อมูลเบื้องต้นสู่โจทย์ข้อสุดท้ายได้ คือโจทย์วิจัยต่อเนื่องสู่การจัดการ โดยชุมชน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมการบริหารโคตามกระแสโลกาภิวัตน์สู่การพึ่งพาตนเอง โดยเป็นโจทย์เกี่ยวกับการจัดการพืชหลัก (ถั่วเหลือง กระเทียม) เพื่อหาแนวทางสู่การจัดการระบบการผลิตที่สามารถเป็นทางออกของรายได้ และ การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนของชุมชน ที่สามารถเป็น “ประเด็นร่วม” เพราะแทบทุกครัวเรือนปลูกถั่ว เหลืองและเป็นสมาชิกกลุ่มถั่วเหลืองอยู่แล้ว น่าจะดึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมากขึ้น จากนั้นจึง เชื่อมโยงสู่เรื่องเกี่ยวเนื่องอื่น ๆ ที่อาจเป็น เป็นเหตุ หรือผลของปัญหาที่เชื่อมโยงไปถึง

การพัฒนาโจทย์ที่ชัดเจนขึ้นควรมีการนำเสนอผลงานผ่านเวทีประชาคมในชุมชน และกำหนด นักวิจัยและทีมวิจัยใหม่โดยการคัดเลือกของคนในชุมชนเป็นหลัก